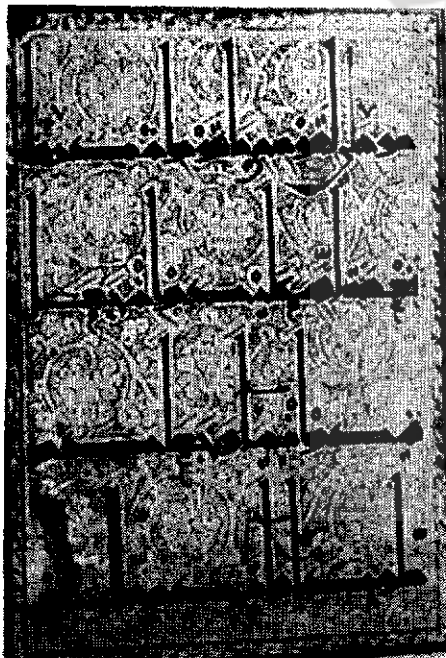

آثار نبوغ و هنر ایران

در قلب کشورهای ترقی‌جنگ

نمونه‌های حجاری ، منبت کاری ،
قلمزنی و کاشی سازی و ظروف سفالی
در موزه متروپولیتن نیویورک

حسن نراقی

(شکل ۱)

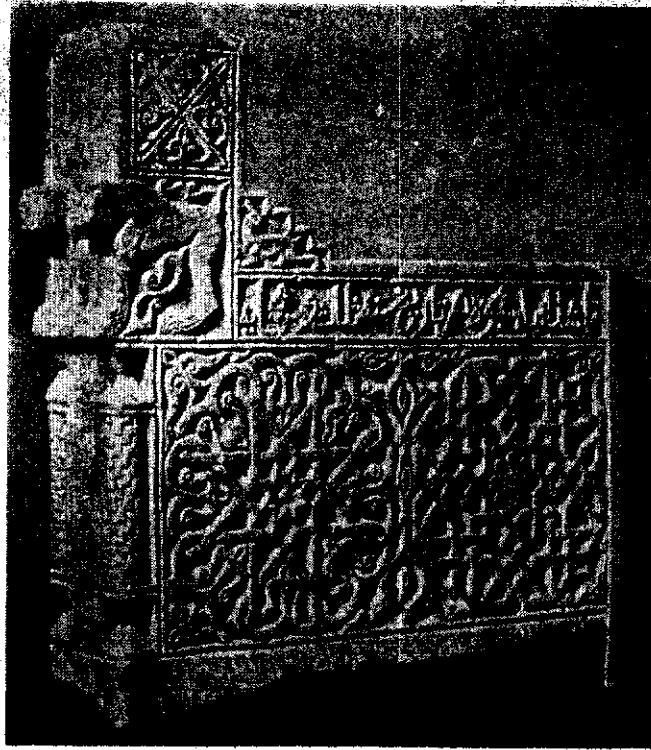
شایان هنر نقاشی و ترقی آنرا مدلل میدارد زیرا برگرداندن
نقش و نگارهای پرکار و ظریف بر روی سنگ خارا نهایت
درجه تکامل فنی آنرا مجسم میسازد .

قدیمی‌ترین نقاشی ایرانی که از قرنهای اولیه اسلامی
بندست آمده گچ‌بری و نقاشی‌های دیواربست که کارشناسان
اکتشافی موزه متروپولیتن از کاوشهای علمی در حوالی نیشابور
بندست آورده‌اند و نمونه‌های متعدد آن هم در موزه نامبرده

و موزه ایران باستان نگاهداری میشود .
اما نقاشی روی کاغذ و کتاب آنچه اکنون وجود دارد
و شناخته شده از دوره مغول تجاوز نمیکند . ولیکن این موضوع
دلیل بر آن نیست که گفته شود پیش از عهد مغول و مخصوصاً
در عصر سلاجقه بزرگ که از ادوار درخشان صنعت و هنر ایران
بوده نقاشی روی کاغذ و کتاب وجود نداشته است . بلکه
بعکس دلائل معتبری وجود آنرا تأیید میکند بخصوص
در شهرهای ری و کاشان دو مرکز مهم صناعی که پایه و مایه
اصلی آنها نقاشی و صورتگری بوده است .

چنانکه در آن زمان خوشنویسی و خط زیبا که در حقیقت
یکی از انواع بسیار مرغوب و مطلوب نقاشی روی کاغذ و کتاب
بشمار میرود در کاشان باعلاء درجه ترقی و کمال خود رسیده
و شهرت آن عالمگیر شده بود ، بطوریکه اغلب از منشیان
و مستوفیان و حتی وزرای نامدار دربار سلاجقه از کاشان
برخاسته بودند . دلیل قاطع دیگر قرآن‌هائیکه از عهد
سلجوقیان بخط کوفی باقی مانده است (شکل ۱) .

صفحات آنها علاوه بر تذهیب و تزیینات بسیار نفیسی که
دارد بواسطه خط زیبایی که در آن گاهی حروف و کلمات با گل
و بوته‌ها تزیین یافته بصورت تابلوهای دلپذیری درآمد است
و یکی از نمونه‌های آن در شکل ۲ نمودار میگردد .
و همچنین آثار حجاری شده عهد سلجوقی نیز اهمیت

(شکل ۳)

(شکل ۴)

نمونه دیگر مجسمه شیر برتزی مشبك کاریست که برای سوزنیدن عود و اشیاء و گیاههای معطر بکار می‌برده‌اند (شکل ۸).

درصنعت چوب‌بری و منبت کاری هم نمونه‌های برجسته‌ای از هنرنمایی‌های صنعتگران قرنهای پنجم و ششم هجری در آن موزه دیده میشود. از آنجمله قطعاتی از يك منبر بزرگ با نقشه ظریف و پرکاری است که درکتیبه آن بخط کوفی نام علاءالدوله ابوکالیجار گرشاسب (داماد ملکشاه سلجوقی) و تاریخ ۵۴۶ هجری کنده شده.

يك نمونه برجسته دیگر که شاهکار این صنعت شناخته شده هرچند که تاریخ ساخت آن همزمان با دوره تیموریان میباشد ولی بواسطه کمال صنعت و هنری که درساخت آن بکار برده شده میتوان گفت یکتا و بی‌همتا می‌باشد رحل قرانی است که نام سازنده آن حسن بن سلیمان اصفهانی و تاریخ ۷۶۱ هجری روی آن کنده شده (شکل ۹).

ظروف سفالی و کاشی سازی:

صنعت کوزه‌گری و سفال سازی یا اصیل‌ترین هنر باستانی ایران بواسطه دامنه وسیع، متنوع و رنگین بودن آنها درحالیکه جلوه هنری نقش و نگار را بهتر از صنایع دستی دیگر نمودار میسازد، نماینده وسعت فکر و اندیشه هنرمند و قدرت قلم نقاش هم میباشد.

یکی از نمونه‌های شگفت‌آور حجاری دوره سلجوقی آن موزه در شکل ۳ دیده میشود.

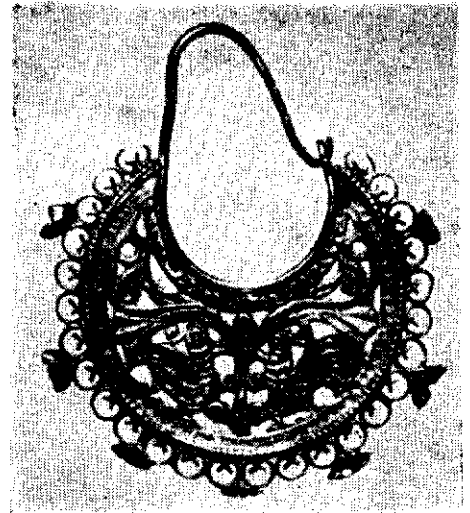
مورد دیگر نقاشی‌های مجسمه بوسیله قلمزنی روی فلزات در عهد سلاجقه چنان قلمرو وسیع و دل‌افروزی را بوجود آورده که آثار باقی‌مانده آن اکنون توجه شگفت‌آمیز هنرمندان قرن بیستم را بخود جلب میکند. نمونه‌های متعددی از اشیاء مختلف اسباب‌خانه از ظروف و سینی و شمعدان و ابریق و گلدان تازینت‌آلات زنانه مانند آینه، گوشواره و گردن‌بند قلمزده در آن موزه موجود است. از جمله جواهرات تزیینی گوشواره‌ایست از طلا که با ظرافت و زیبایی خاصی ساخته شده است (شکل ۴).

و در شکل ۵ قدیمی‌ترین ابریق برتزی ایرانی که بقرن دوم هجری تعلق دارد دیده میشود.

و اما از نمونه‌های قلمزنی روی فلزات که با مس و نقره ترصیع شده يك عدد ابریق برتزیکنده کاری با اسم سازنده و سفارش دهنده آن میباشد که روی بدنه آن با تصاویر حیوانی و گل و بوته آرایش و تزیین یافته است (شکل ۶).

یکی دیگر ابریق برتزی است که روی آن دوازده برج و کواکب آسمانی کنده شده و درکتیبه آن هم بخط کوفی بی‌مانندی که حروف را بصورت انسان درآورده‌اند نوشته و قلمزنی شده است (شکل ۷).

که از بررسی‌ها و مقایسه در نقش و رنگ و طرح و اسلوب آنها بدست آمده بود مأخذ معتبر دیگری که سیر تاریخی و منظم این صنعت بزرگ را مشخص کند موجود نبود، مگر در برخی از کتب قدیم مانند معجم البلدان و کتاب آثارالبلاد زکریای قزوینی که بطور اجمال بصنعت کاشی‌سازی قدیم کاشان و حمل

(شکل ۴)

(شکل ۷)

(شکل ۵)

(شکل ۶)

(شکل ۸)

هرچند درباره این صنعت بزرگ و قدیمی و دائمی ایران سخن‌های بسیار گفته شده ولیکن هنوز هم بسی گفتنی‌های لازم و سودمند در اطراف آن هست که بر اثر اکتشافات و تحقیقات جدید روز بروز براهمیت تاریخی و ارزش هنری آن افزوده میشود. چنانکه تاچندی پیش بجز اطلاعات پراکنده‌ای که از خطوط و تاریخهای ظروف نوشته‌دار جمع‌آوری شده و نکاتی

(شکل ۱۰)

(شکل ۹)

است. و با کاوشهای حوالی نیشابور توسط کارشناسان موزه متروبولیتن که از جمله آثار مکشوفه آن نمونه‌های سفال‌سازی قرنهای اولیه اسلامی میباشد (شکل ۱۰).

و همچنین کشف شاه‌کوره‌های کاشی‌سازی در شهر کاشان و پیداشدن محل و مکان و مخازن کاشی و ظروف سفالی و شکسته پاره‌های اطراف کوره‌ها که مشخصات فنی تازه‌ای حتی برای شناسائی و تشکیل کارهای مختلف هر یک از کارگاههای صنعتی این شهر را در دسترس کارشناسان قرارداد.

و اما موفقیت پراج و ارزش دیگری که میتوان گفت از جهت علمی و فنی مکمل کاوشهای عملی گردیده، بدست آمدن نسخه خطی منحصر بفرد کتابی است درباره کلیه فنون لازمه کاشی‌سازی، تألیف ابوالقاسم عبدالله مورخ کاشانی (یکی از افراد خاندان ابوطاهر کاشی‌ساز معروف اواخر قرن ششم هجری) که سال ۷۰۰ هجری آنرا تألیف نموده و در آن کلیه مواد لازم و دستورالعمل تحلیل و ترکیب آنها و مراحل مختلف این صنعت را به تفصیل بیان کرده است. اطلاعات حاصله از این کتاب پرتو تابناکی بتاریخ صنایع ملی ایران افکند، و یک سلسله

آن بسایر بلاد اشاره می‌نمود. تا آنکه در نیم قرن اخیر تدریجاً منابع معتبر تازه‌ای در دسترس دانشمندان قرار گرفت.

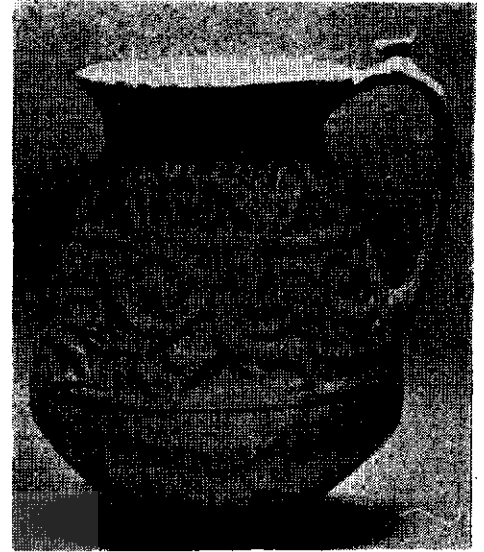
از آنجمله نتایج مهمی بود که از کاوشهای علمی پی‌درپی در نقاط مختلف کشور بدست آمد. نظیر اشیاء یافته شده از حفاریهای طبقات متعدد تپه‌های سیلک کاشان و گورستانهای مجاور آن که علاوه بر روشن ساختن تمدن دوران ماقبل تاریخ ایران آثار نخستین دوره‌های سفال‌سازی و بلکه آغاز بکار کوزه‌گری و رشد تدریجی آنرا تا رسیدن بمراحل بلوغ و کمال خود از دل خاک بیرون آورد. بطوریکه پروفیسور پوپ خاورشناس عالی‌مقام معاصر در تاریخ صنایع ایران گوید: «بعضی از سفالهای تپه سیلک از بهترین و قشنگ‌ترین نمونه سفال‌سازی میباشد که تا کنون در ایران بدست آمده است.» نکته مهم و قابل توجه دیگر آنکه بزرگترین استفاده تاریخی که منحصر بحفاریات سیلک بوده همین موضوع نشان دادن سیر تاریخی و تکامل فن کوزه‌گریست که چگونگی وضع آنرا از آغاز کار تا رسیدن بحد کمال ترقی که بیش از پنجهزار سال بطول انجامیده یکجا و با نظم و ترتیب تاریخی خود آشکار ساخته

معلومات مستدل و مرتبی بر تحقیقات دانشمندان افزود که امروزه درهمه مراکز باستان‌شناسی مورد استفاده دانش‌پژوهان قرار گرفته است.

این نکته نیز لازم به تذکار است که با کشف آثار و مدارک اخیر، بسیاری از تصورات و فرضیه‌های سابق کارشناسان یکباره تغییر یافت. همچنانکه پروفیسور پوپ خاورشناس نامبرده در کتاب شاهکارهای هنر ایران گفته است:

«اما برخلاف تصور عموم مرکز سفال‌سازی ایران کاشان بود نه ری، کاشان از قرن پنجم تا قرن یازدهم پایتخت این هنر شمرده میشود.»

و اینک نمونه‌های چندی از انواع ظرفهای سفالی قرنهای اسلامی ایران که در موزه متروپولیتن وجود دارد در اینجا نمودار میگردد.

(شکل ۱۱)

(شکل ۱۳)

(شکل ۱۴)

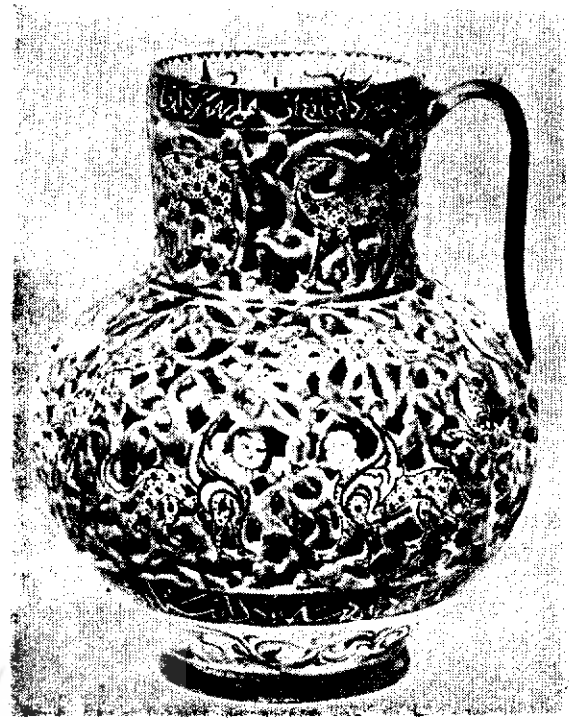
(شکل ۱۵)

ساخته شده و چون نظیر همین لوحه کاشی دو مجلس دیگر در موزه‌های لوور پاریس و ویکتوریا و آلبرت لندن هم موجود است معلوم میشود که تعداد آنها زیاد بوده و همه اطراف باغ چهل‌ستون از این کاشی‌ها تزئین یافته بود که اکنون سه مجلس کامل آن در سه مرکز بزرگ دنیا جلوه گر میباشد درحالیکه در محل مکان اصلی خود جای آنها خالی و کوچکترین اثری از این شاهکارهای خوش‌منظر هنری و ودایع ملی ما باقی نمانده است .

پیشنهاد قابل توجه بوزارت فرهنگ و هنر

در پایان این گفتار توجه وزارت فرهنگ و هنر را بدین موضوع جلب مینماید که :

با وجود اظهار علاقه و توجه تام و تمامی که دولت حاضر بمسئله جلب جهانگردان بیگانه دارد و از طرفی نظر باینکه هنوز استادان و کارگران شایسته کاشی‌سازی میتوانند این گونه کاشی‌های خوش‌آب و رنگ را از کار در بیاورند بدیهی است هرگاه از طرف وزارت فرهنگ و هنر دستور اقدام بساختن و پرداختن کاشی‌های نامبرده با همان نقشه و اسلوبهای قدیم برای کاخ چهل‌ستون و نصب آنها در جاهای مخصوص و سابق خود داده شود ، علاوه بر احیای یکی از صنایع بزرگ و باستانی ایران و تزئین مناسب و درخور یکی از بزرگترین بناهای تاریخی کشور در عین حال مؤثرترین وسیله برای جلب علاقمندان و جهانگردان خواهد بود .

(شکل ۱۴)

شماره ۱۱- پارچ ساخت دوره سلجوقی که نقش روی آن برجستگی دارد .

(۱۲)- ابرق لاجوردی رنگ بانقوش برجسته .

(۱۳)- گلدان بزرگ فیروزه‌ای کتیبه خط کوفی و نقش و نگار آن برجسته است .

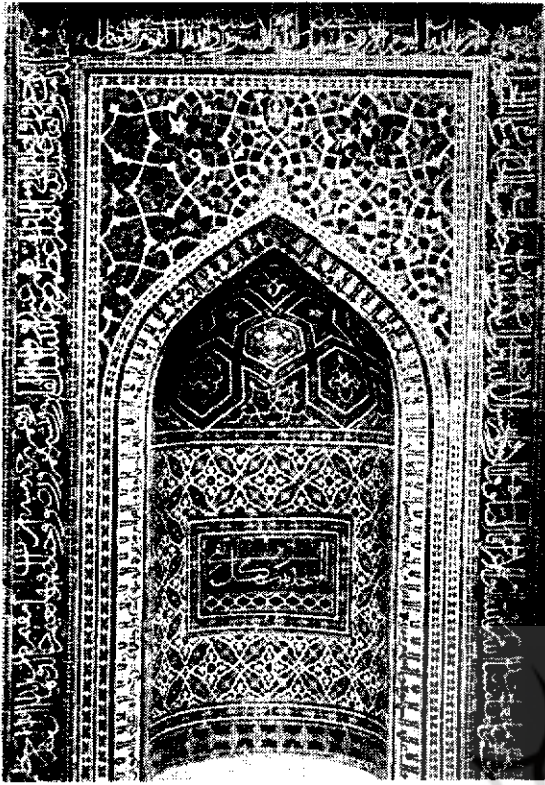
(۱۴)- يك گلدان دستمدار فیروزه‌ای ، مشبك مصور به نقش آدم و حیوان و گل و بوته ، و در کتیبه آن اشعار فارسی با تاریخ ۶۱۲ نوشته شده . این گلدان که شاهکار صنعت و هنر میباشد و قابل توجه‌ترین نمونه‌های سفال‌سازی ایران شناخته شده در کارگاههای مجهز اوایل قرن هفتم شهر کاشان ساخته شده .

(۱۵)- پارچ سفید با نقاشی و ریزه کاریهای بسیار زیبا و کتیبه بخط کوفی نیز ساخت کاشان است .

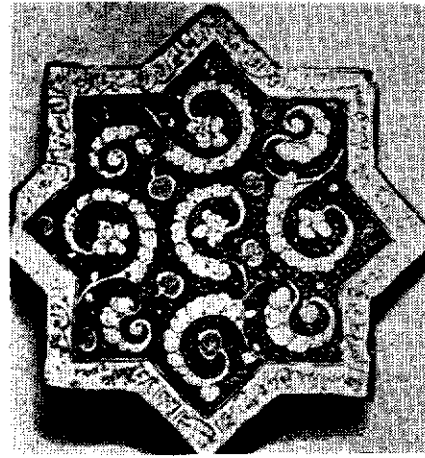
(۱۶)- يك قطعه از چندین هم‌جنس این موزه ساخت کاشان از نوع کاشی‌های محراب امامزاده یحیی ورامین کار علی بن محمد بن ابی‌طاهر کاشانی میباشد .

(۱۷)- يك محراب تمام کاشی موزائیک (معرق) که در تاریخ ۷۵۰ هجری برای مدرسه امام اصفهان ساخته شده .

(۱۸)- يك لوحه یا تابلو بزرگ کاشی با طرح و تصویر مجلس بزمی صورت‌دار متعلق بکاخ چهل‌ستون اصفهان بوده که برای زیرطاقچه و ستون ایوانهای متعدد اطراف باغ آنجا

(شکل ۱۷)

(شکل ۱۶)

(شکل ۱۸)

